

Чотикеева К.Ш.

ПУШКИН КОТОРМОДО

Чотикеева К.Ш.

ПУШКИН В ПЕРЕВОДЕ

К.Н. Chotikееva

PUSHKIN IN TRANSLATION

УДК: 809.5854

Макалада Пушкиндин өмүр баяны, ошондой эле анын чыгармачылыгы жөнүндө маалымат берилип, бир нече ырларынын үзүндүсү каралган.

В статье автобиография Пушкина, дана информация о его поэзии и рассмотрены отрывки из его стихов.

In this article autobiography, Pushkin gives information about his poetry and discussed excerpts from his poems.

Пушкин Москвалык дворяниндин үй-бүлөсүндө туулган. Ал жаш кезинен эле ойчул, кандайдыр бир кыялеч экендиги байкалган. Атасы Сергей Львович курч тилдүү, таамай айтылган сөзгө шыктуу, адабиятка кызыккан адам болгондуктан, анын үйүнө таланттуу адамдар көп келе турган. Пушкин ошондой шарттан улам чоң тарыхчы Н.М.Карамзин жана акын В.А.Жуковский менен бала чагында таанышкан. Мындан башка да бир катар таланттуу инсандарды көрүп-билип жүргөн. Бул да анын табиятында уялаган шыктын козголушуна алгачкы себептердин бири болгон.

Эс тарткан кезде Александрды Царскоцельскийдеги (ал 1811-жыл) лицейге беришет. Анда окуу мөөнөтү алты жыл экен. Ошол жерде көп мыкты профессорлор жана мугалимдерден таалим-тарбия алат. Лицей жабык окуу жайы болгондуктан, Пушкиндин ошондой чектелгендикке нааразы болгон үндөрү угула калып жүргөн.

Лицейде акындык өнөргө кызыккандар көп болуп, алар өз ара мелдешип ыр жазып, аны талкуулашып да жүрүшкөн. Ошолордун ичинен Пушкин өзгөчө шыктуулугу менен айырмаланып турган. Лицейди бүтүп жатканда "Воспоминание о Царском селе" деген ырын XVIII кылымдагы орустун атактуу акыны Державиндин алдында окуп, Пушкин анын кубаттоосуна ээ болот. Жаш таланттын абдан толкунданып окуган ырына Державин ыраазы болуп, тура калып жаш баланы бетинен сүйөт. Ыр 1812-жылдагы согушта Россиянын жеңгенин даңазалаган патриоттук темада эле. Ошол ырга жаш акын алгачкы жолу Александр Пушкин деген өз атын коюп, ошондон тарта анын ысмы эл арасына тарала баштайт.

Лицейде ал өзгөчө бир маанайда жүрөт. Кээде жазгандары жакшы чыкпай калганда кыжырдаанып, өзүн кайда коерун билбей, жинденген учурлары болуптур.

Мына ошентип, Пушкин бардык адамдар баскан жолду басып, чыгармачылык түйшүктү башынан кечирет.

Пушкиндин ошол жаш кезинде жазган ырларынын көбү адабият тарыхына кирип, анын чыгармачылыгынын башаты катары окуу китептеринен орун алып, окулуп келет. Ошондой лирикасынын бири "Чаадаевге" деп аталат. Ыр 8-9 муун, а б а б уйкаштыгы менен төрт саптан куралган куплет менен жазылган. Бешинчи куплет беш саптан туруп, оригиналдын а б а б уйкаштыгы а а б б б формасына өткөн. Ошентип, котормодо подлинниктин ыр формасы негизинен сакталган дейлик.

Эми ырдын жазылыш тарыхына келсек, аны Пушкин турмушта кездештирген адамына арнаган.

1812-жылкы Ата Мекендик согуш аяктап, офицерлер үйлөрүнө кайта баштаган. Лицейчилер ошолор менен жолугушуулар уюштуруп жүрүшкөн. Ошондой күндөрдүн биринде Пушкин П.Чаадаев менен таанышат: "Он был прекрасным офицером, философом, человеком острого ума, мятежного духа и поистине темпераментным. П.Я.Чаадаев с увлечением говорил о погубности самодержавия". Пушкиндин өзү моюнга алгандай акыл сезиминин өсүшүнө, нравалык жактан калыптанышына анын таасири күчтүү болуп, Россиянын тагдыры жөнүндө ойлонууга түрткү берген. "Пушкина взновали не только идеи Чаадаева: он испытал на себе обаяние всей его личности. Он гордился знакомством с Чаадаевым и горько сожалел о том, что, судьба не предоставила этому умному и образованнейшему человеку обширного поля государственной деятельности"¹.

Пушкиндин үч томдугунун 1-томунун комментарийинде мындай деп жазылат: "Чаадаев (1794-1856) - писатель-публицист, автор знаменитого философского письма, за опубликование которого в 1836 г. он был по требованию Николая первого, объявлен сумашедшим и подвергнут принудительному лечению; 1821 г. - офицер лейб-гвардии гусарского полка; один из ближайших друзей Пушкина" (471-бет).

Ырдагы негизги идея эмне? Пушкин мында жаш адамдын эркиндикти сүйгөн күрөшчүл натурасын чагылдырган. Лирикалык "мен" падышалык бийликтин зордукчул, кара өзгөй мүнөзүнө нааразылыгын туюнтуп, жан досун Ата Журтка ак кызмат кылалы деген мазмундагы ойго бургусу келет.

Эки таржымачы тең оригиналдагы ошол идеяны бере алышкан. Ал эми образдуулук маселесине келе турган болсок, айрым бир ордуна

туура коюлбаган, же так, даана ой камтый албаган фразаларды эске албаганда У. Абдукаимовдун котормосу оригиналга жакын.

Любви, надежды, тихой славы
Недолго нежил нас обман,
Изчесли юные забавы,

Как сон, как утренний туман.

(1-том, 119-бет).

У. Абдукаимовдо:

Махабат, үмүт, даңк кызыгы,
Көп жайкап, азгырып туралбай,
Таркады жаштыктын кур шыгы,
Көргөн түш, таңкы тумандай.

(Жыйнак, 7-бет).

Э.Турсуновдо:

Жаш сүйүү, үмүт, даңк дагы,
Жайкады көпкө туралбай,
Жаштыктын ойну таркады,
Жалган түш, таңкы тумандай.

(Антология, 86-бет).

Салыштырып көрөлү. У. Абдукаимовдо алгачкы эки сап так, даана. Үчүнчү сабы гана түшүнүксүз болуп калган. Ал саптар Турсуновдо жакшы айтылган - "жаштыктын ойну таркады". Кийинки таржымачы тескерисинче ("жаш сүйүү...") деп "отсебятинага" жол берип койгон. Оригиналда "сүйүүнүн кары, жаштыгы" тууралуу сөз жок. Анда жөн эле "сүйүү жана үмүт" (любви, надежды) тууралуу айтылып жатат. Калган эки сапта сөз "түш" тууралуу жүрөт. Муну Абдукаимов так берди - "көргөн түш таңкы тумандай". Ал эми Турсунов "жалган түш" деп туура эмес айтып койду. Түштүн "жалган, чыны" болбойт. Абдукаимов оригиналдагыдай "түштөгүгө окшоп унутулганын" туура белгилеп жатат.

3-куплет

Мы ждем с томленьем упования
Минуты вольности святой,
Как ждет **любовник молодой**
Минуты верного свиданья.

(1-том, 119-бет).

У.Абдукаимовдо:

Болжошкон **өз жарын** сагынып,
Жаш бозой күткөндөй сүйгөнүн.
Тилейбиз келсе деп зарыгып,
Таза, ыйык, боштондук күндөрүн.

(Жыйнак, 7-бет).

Э.Турсуновдо:

Күйүттүү күндө камыгып,
Күтөбүз азат күндөрүн.
Күлкүсүн, койнун сагынып,
Күткөндөй жары сүйгөнүн.

(Антология, 86-бет).

Эки куплете тең оош-кыйыштар бар, б.а. биринде жакшы чыккан саптар экинчисинде анча болбой калган же анын тескерисинче. Мисалы, оригиналдын 1-сабында "чыдамсыздык менен күтүү тууралуу" айтылып жатат. Аны "тилейбиз келсе деп" зарыгып деп, Узакбай Абдукаимов жакшы айтты, Э.Турсунов болсо "күндү күйүттүү кылып" койду, бирок, аныкында акыркы эки сабы

жакшы чыккан. Ал эми оригиналда "ойношун чыдамсыздык менен күткөндөй" тууралуу ой берилген. У.Абдукаимовдо "болжошкон өз жарын сагынып" деп так эмес айтылып калды. Бирок, экөө тең оригиналдагы "любовник" деген сөздү "ойнош" деп айтуудан тартынышкан. "Ойнош оттон ысык" деп айтылат эмеспи. Анан өз жарын күтүү менен ойношун күтүү эки башка маанайда болору түшүнүктүү. Бул жагынан Эрнис "күлкүсүн, койнун сагынып" деп, күчөтүп сүрөттөгөнү дурус чыккан.

4-куплет

Пока свободою горим,
Пока сердца для чести живы,
Мой друг, отчизне посвятим
Души прекрасные порывы.

У. Абдукаимовдо:

Жигерде зор тилек оргуштап,
Барында жүрөктө намыс-ар,
Жан-дилди мекенге багыштап,
Кел курбум бололук ынтызар.

Э. Турсуновдо:

Азаттык эңсеп жаш сезим,
Ар-намыс жанып турганда,
Арнайлы жандын жаш-кезин,
Ата Журт үчүн курманга.

Оригиналда "жүрөктө күйгөн от сезим" тууралуу айтылып, аны У.Абдукаимов жакшы берди. Эрнисте ой бир аз башка нукка бурулуп калды. Эгерде аны орусча которсок "чувство молодое ждет свободу" болуп айтылат. Анан дагы "жандын жаш кезин" деген сөз айкалышы "молодую душу посвятим" делип, кулакка начар угулат.

Акыркы бешинчи куплет экөөндө тең анча чыкпай калган. Жалпысынан алганда, салыштырмалуу У. Абдукаимовдуку бир аз дурус. Башкы эки сап оригиналга толук төп келет да, үчүнчү сабы (көксөгөн ырыска карк этип) кулактын кужурун алып турат (слугорежущий).

Пушкин лицейди 1817-жылы аяктап, тышкы иштер коллегиясында кызмат өтөш үчүн Петербургга келет. Лицейде бир топ кысылып, кыйналып жүргөн жаш акын эми өзүн эркин сезип, коомдук иштерге да тартыла баштайт. Ошол тушта өлкөдө саясий реакция күч алып, дворян жаштарынын арасында бийликке каршы оппозицияда тургандар чыга баштайт. Алар крепостчулукка, самодержавияга - аракчеевдик режимге каршы турушкан. Пушкиндин лицейде бирге окуган И.И. Пущин, В.Д.Вольховский сыяктуу достору дароо эле "Союз спасения" деген коомго мүчөлүккө өтүшкөн. Пушкин ал коомго кирген эмес, бирок, Пущиндердин саясий көз карашын жактаган.

Лицейди бүткөндөн кийинки мезгилде жазылган "Вольность" (1817), "Деревня" (1819) сыяктуу ырларында Пушкин А.Н. Радищевдин эркиндикке умтулуп, крепостчулукту жектеген идеясын эң сонун көркөмдүктө чагылдырган.

Ушундай эле мазмундагы ырларынын бири "Узник" ("Туткун") деп аталат. Аны А.Токомбаев

менен Э. Турсуновдун котормолорунда окуй алабыз. Биринчи таржымада акындык эмоция бир аз басаңдап, ырдын ыргагы төп келбей калган.

Мы вольные птицы: пора брат, пора!
Туда, где за тучей белеет гора.
Туда, где синют морские края,
Туда, где гуляет лишь ветер... да я!
(1-том, 169-бет).

Мында ыргак темптүү, чакырык мотиви күчтүү. Ал сап башындагы үндөшкөн сөздөр аркылуу берилип жатат.

А.Токомбаевде:

Биз бир эрктүү куштарданбыз,
Мезгил, боорум! Учалык?
Ак тумандын алдындагы,
Аскар тоого сызалык.
(Жыйнак, 83-бет).

Э.Турсуновдо:

Биз эркин куш, келди мезгил о боорум!
Биз ээлейли ак тумандын тоолорун.
Жүр деңизге, ак толкуну серпилген,
Жүр мейкинге, шамал ойноп мен жүргөн!
(Антология, 85-бет).

Бул саптардагы "биз", "жүр" деген сөздөрдүн кайталанышы менен оригиналга жакын ыргак түзүлгөн.

Пушкиндин "Во глубине сибирских руд..." (1827) аттуу ыры (кыргызча котормосу "Сибирге кат") декабристтерди колдоо иретинде жазылган. Сибирде падышалык өкмөт айыптаган жаза мөөнөтүн өтөп жүргөн эркиндик эңсеген жигиттердин иши ак, алар акыры жүрүп жеңишке жетишет деген идеяны аркалаган ырды Пушкин Сибирде сүргүндө жүргөн эрине кетип жаткан Муравьева деген аял аркылуу жөнөткөн.

Бул ыр У.Абдукаимов жана Э.Турсунов тарабынан которулган. Жалпы күжүрмөн духун, образдуулугун сактоо жагынан кийинкисинин ийгилиги байкаларлык деп айтсак жаңылышпайбыз.

Во глубине сибирских руд,

Храните гордее терпенье,
Не пропадет ваш скорбный труд
И дум высокое стремленье.
У.Абдукаимовдо:

Сибирде жаткандар кен казып,
Сабырга, арча бек болунар.
Иштеген эмгегиң өң азып,
Кур кетпейт ак тилек оюнар.

(Жыйнак, 14-бет).

Э.Турсуновдо:

Түпкүрдөгү Сибирдин кендеринде,
Түк кебелбей сабырды сактагыла!
Жерде калбайт азаптуу эмгегинер,
Жеңиш күткөн бийик ой-макстыңар.
(Антология, 86-бет).

Оригиналдагы "скорбный труд" дегенди Абдукаимов "эмгегиң өң азып" деп салкыныраак берип койгон. Эрнис "азаптуу эмгек" деп жакындатып таржымалаган. Анан алгачкы эки сап дагы биринчи котормодо кандайдыр кайдыгерирээк угулуп жатат: "Сибирде кен казып жүргөндөр" кадыресе жумушчулар сыяктуу элестейт. Ал эми Э.Турсунов "воглубине" дегенди "шахтанын түпкүрүндө" кылып алса, оригиналга толук төп келмек.

Падыша өкмөтүнө (Александр 1-ге) Пушкиндин эркиндикти сүйгөн ырлары жана аны шылдыңдаган эпиграммалары жетип, ал аябай ачууланып, адегенде аны Сибирге айдамак болот, бирок, аны бир топ достору (Чаадаев, Жуковский) ортого түшүп, бошотконго аракеттенишет. Ошондон кийин баштапкы план түштүк сүргүнүнө (1820-1824-жылдар) алмаштырылат.

1824-1826-жылдар аралыгында Пушкин Михайловскийде (атасынын мурдагы имениеси) жашайт. Аны бул аймактан алыс чыкпоого буйрук берилет. Ошентип, акын ошондой куугунтукта жүрүп да көп лирикалык ырларын жана көлөмдүү чыгармаларын жаратат.

Рецензент: д.филол.н., профессор Байгазиев С.Б.